
Euroskepticizam u religijskim skupinama

Andelko Milardović, Zagreb

UDK: 327.39(497.5 : 4-64 EU): 316.653

316.354 : 2

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Rad polazi od analize euroskepticizma, kao jednog od fenomena suvremenog svijeta i legitimnog segmenta političkog mišljenja u otvorenim pluralnim društvima razvijenih demokracija. Premda postoje različiti oblici i tipovi euroskepticizma rasprostranjeni diljem Europe, u svom je temeljnom određenju euroskepticizam reakcija na proces eurointegracija te različite konflikte u područjima demokracije, organizacije i upravljanja, suvereniteta i identiteta. Uraduje posebna pozornost usmjerena na euroskepticizam unutar religijskih skupina, koji se javlja kao reakcija na modernizaciju svijeta i Europsku Uniju kao proizvod modernizacije, te na sve dublju sekularizaciju i ustavne odrednice EU koje ne spominju kršćanstvo kao sastavnicu Europe i europskog identiteta. Stoga se u radu navode brojne sumnje koje religijske skupine izražavaju prema Europskoj Uniji i različitim aspektima europskih integracija, posebice onih koje su izazov za kršćanstvo i Crkvu. U završnom dijelu rada analiziraju se različiti tipovi euroskepticizma – mekog i tvrdog, u mikrosociološkom području religijskih skupina.

1. K POJAVI I PREDMETU

Polazimo od pretpostavke da ljudi o različitim pojavama, procesima i velikim društvenim projektima imaju vlastiti sud, stav i mišljenje. Ako je ta pretpostavka točna, teško je o takvom projektu, nikad do sada sličnom u povijesti društvenih projekata, kao što je Europska Unija, postići unisono mišljenje. Naprotiv! Ovaj se društveni projekt s nekakvim socijalnim eksperimentalnim obilježjima, radi nepostojanja sličnih

iskustava, susreće s lepezom sudova, stavova i mišljenja u kontekstu socijalnog okruženja koje je obilježeno pluralizmom i demokracijom. Prema tome, ima tu dogmatskog, sekularno fundamentalističkog, realističkog, skeptičnog mišljenja s predmetkom euro, pa se u tom smislu može zboriti o eurodogmatizmu, eurosekularnom fundamentalizmu, eurorealizmu i, napokon, o euroskepticizmu.

U otvorenim pluralnim društvima s razvijenom političkom kulturom i slobodnim izlaganjem sudova, mišljenja i stavova, euroskepticizam se diljem Europe javlja kao legalna i legitimna odrednica onog segmenta političkog mišljenja unutar političke kulture Zapada, koja je, sudeći prema vremenu prvog pojavljivanja, stekla pravo "građanstva" u javnoj komunikaciji. To pravo podrazumijeva javno izjašnjavanje bez posljedica političke diskvalifikacije iz redova *establishmenta* ili eurodogmatskih borbениh skupina. Takvo što se ne bi moglo kazati za postkomunističke zemlje u kojima je stari dogmatizam bio zamijenjen novim. Onda je u novim demokracijama nedostatak pluralističke političke kulture najbolje vidljiv i u jednom tipu dominantne dogmatske svijesti; u pitanjima europskih integracija. Upravo ta dogmatska svijest što počiva na jednom tipu sekularnog fundamentalizma, s obzirom na projekt Europske Unije kao sekularni projekt druge moderne, ne pokazuje volju za tolerancijom i prema tome nastupa borbено, netolerantno i isključivo prema onim društvenim skupinama koje imaju pravo izraziti svoj euroskepticizam. A baš je riječ o pravu na slobodu izražavanja i potrebi obrane te slobode od dogmatske svijesti u postkomunističkim društvima u kojima se euroskepticizam pojavljuje kao jedan tip prosvjedne političke kulture. Gledajući politološki i šire s aspekta društvenih znanosti, euroskepticizam je tek jedan od fenomena suvremenoga svijeta i predmeta istraživanja s kojim se moramo suočiti, raščlaniti ga kako bismo ga bolje razumjeli. Ništa se u javnosti ne postiže izbjegavanjem, prešućivanjem ili sotonizacijom fenomena i predmeta. Oni jednostavno stoje tu pred nama. Mi smo ih dužni tretirati u formi društveno-znanstvenoga uratka, koji bi htio pokazati *pojam, tipove, aktore euroskepticizma*, uključujući i one religijske.

2. O POJMU I TIPOVIMA EUROSKEPTICIZMA

Euroskepticizam, kao *pojam*, predstavlja skup političkih stavova i mišljenja glede ustrojavanja i funkcioniranja Europske Unije. Temelji se na skepsi i kritici europskog integriranja i aktualnog EU-koncepta. Liesbet Hooghe i Gary Marks kažu da je taj pojam prvi put 1986. opisala britanska premijerka M. Thatcher.¹ Zatim se javlja kao odgovor na ograničavanje nacionalnog suvereniteta, etatizaciju i birokratizaciju EU-a. U tranzicijskim zemljama reakcija je na novi eurounijski dogmatizam i gubitak nacionalnog identiteta. U pitanjima gospodarstva negdje je izražen kao neoliberalizam, a u političkim pitanjima kao neokonzervativizam. Primjer je to euroskepticizma češkog predsjednika Vaclava Klausea.

U odnosu na EU-integracije, prosvjedne teme - *toposi* euroskepticizma su suverenitet, nacija-država, globalizacija, neoliberalizam, nacionalni, kulturni te multikulturni identitet, EU kao konfederacija, federacija ili super-država, birokracija i euro. Rodno mu je mjesto Velika Britanija. Rasprostranjen je u nordijskim zemljama i u srednjoj Europi u novih članica EU-a. Javlja se i u Švicarskoj, koja nije članica, ali i u zemljama zapadnog Balkana.

Uzroci pojavljivanja i rasprostiranja diljem Europe su u svezi otvorenih konfliktnih linija glede integracija, demokracije, organizacije i upravljanja, suvereniteta i identiteta. Ima nekoliko zajedničkih sastavnica. Ne može se poopćavati upravo zbog njegova partikularnog reaktivnog sadržaja. Problemski različito reagira na eurointegracije.

Glede *tipova euroskepticizma*, valja nam zboriti o mekom i tvrdom euroskepticizmu. Autori ove tipologije su Taggart i Szczerbiak.² *Meki tip euroskepticizma* zapravo je eurorealizam.

¹ Prema tomu: "The Times noted that Mrs Thatcher was seen in most of the EEC as a Euro-sceptic at best" (The Times, 30. lipnja 1986. 9/1).

² Ta je podjela potvrđena i u tekstu: Paul Taggart and Aleks Szczerbiak (2001): Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the Candidate States of Central and Eastern Europe, Sussex: Sussex European Institute.

Promiče labavije integracije i veći suverenitet nacionalnih država. Temelji se na kriticismu Unijinih institucija. Odgovor je na etatizaciju i birokratizaciju EU-a.

Tvrđi euroskepticizam kreće se na temeljitom osporavanju eurointegracija, do zagovora izlaska neke zemlje članice iz sastava EU-a.

Kao *akteri euroskepticizma* pojavljuju se političke stranke, nacionalno i transnacionalno civilno društvo i religijske skupine koje zastupaju meki ili tvrđi euroskepticizam.

Euroskepticizam političkih stranaka zastupljen je kod stranaka radikalne ljevice i desnice te onih konzervativnog programa s udjelom katoličkog i protestantskog članstva.

Na razini Europskoga parlamenta meki euroskepticizam zastupa frakcija *Nezavisnost i demokracija* ("Independence and Democracy"), nastala iz stare *EDD frakcije* ili *Europe of Democracies and Diversities*. Tvrđi euroskepticizam u Europskom parlamentu zastupa frakcija *Union of Nations*. Euroskepticizam ljevice u Europskom parlamentu promiče *Europska ujedinjena ljevica - Nordijska zelena ljevica - Europski slobodni savez*.³

Zatim možemo govoriti o *euroskepticizmu u nacionalnom i transnacionalnom civilnom društvu* u obliku euroskeptičnih inicijativa, antiglobalizacijskih pokreta radi toga što je EU odgovor na globalizaciju i pokušaj hvatanja s njom u koštac. Pojavljuje se u vidu različitih građanskih organizacija i inicijativa na tragu mekoga euroskepticizma, sa zahtjevima jačanja demokracije, borbe protiv federalizacije i birokratizacije EU-a. Riječ je o euroskepticizmu unutar raznolikih sekularnih skupina.⁴

³ Izvor: *Euroscepticism at All Experts* (<http://en.allexperts.com/e/e/eu/euroscepticism.htm>).

⁴ Popis eurorealističnih organizacija u Velikoj Britaniji je podugačak: *Better Off Out* (Prvo istupanje VB iz EU, kontra supranacionalne države i eurofederalizma), *British Weights and Measures Association*, *Bruges Group*, *Campaign for an Independent Britain*, *Congress for Democracy*, *Democratic Unionist Party*, *Democracy Movement*, *Libertarian Alliance*. Eurorealistične organizacije nalaze se i u drugim zemljama: *Danish*

No, valja kazati da je euroskepticizam raširen i *unutar religijskih skupina*. Taj se euroskepticizam u mekom i tvrdom obliku javlja kao reakcija na drugu modernizaciju svijeta, čiji je Europska Unija proizvod. Zatim na produbljeni proces sekularizacije te u slučaju kršćanskih skupina, na političke aspekte europskih integracija u obliku Ustava EU-a i izostavljanja kršćanstva kao sastavnice Europe. Razumijevanje ovih odnosa nije moguće bez kraćeg teorijskog prinosa glede kršćanstva, Europe i identiteta.

3. KRŠĆANSTVO, EUROPA I IDENTITET

Pitanje koje valja postaviti je ono o odnosu kršćanstva, Europe i njezina identiteta. Neupitan je snažan utjecaj kršćanstva i njegovih denominacija u tvorbi Europe. Kršćanstvo je dalo Europi duhovne, kulturne, umjetničke i političke prinose. Kroz povijest su se ispreplitali kršćanstvo i politička Europa. Poglavitno se to odnosi na srednjovjekovnu povijest sa snažnim utjecajem na političku vlast, prožimanje duhovnoga i svjetovnoga, odnos vjere i razuma te filozofske i teološke etike u pitanjima vlasti.⁵

Srednjovjekovno spajanje vjere, vjerskih institucija i političke vlasti s izvjesnom političkom teologijom (Toma Akvinski), kao potkrepom i višestoljetnom tradicijom tvorbe političkih institucija, izvedenih iz preslikavanja božanskoga i nebeskoga poretka na ovozemaljski iskustveni politički život, prekinuto je Francuskom revolucijom 1789., odnosno razdvajanjem Crkve od države, duhovnoga od svjetovnoga, razumskoga od religijskoga u korist sekularnoga. Bio je to

Peoples Movement (Danska), *The June Movement* (Danska), *Not to the EU* (Estonija), *Alternatives to the EU* (Finska), *Movement for Independence and Sovereignty of France* (Francuska), *Movement for Independence* (Letonija), *League of Polish Families* (Poljska), *Partido Portugal* (Portugal). Izvor: <http://www.bnp.org.uk/eurorealist/erinternational.php>.

⁵ Šire o tome u: Franzen, A. (1988.): *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

nasilan prekid tradicije i političkih institucija koje su se, kako ističu Burke i Tocqueville, formatirale kroz srednjovjekovnu političku povijest Europe. Tom prekidu prethodile su emancipacijske i modernizacijske političke teorije o suverenitetu naroda (J. J. Rousseau) i diobi vlasti (Montesquieu) te ontološke koncepcije poput empirizma, racionalizma i prosvjetiteljstva.

Modernizacijski i emancipacijski duhovni pokreti u Europi od humanizma i renesanse do prosvjetiteljstva te njihov utjecaj na Francusku revoluciju otvorili su vrata *sekularizaciji* ili projektu posvjetovljenja života. Odjednom su se dvije tradicije u povijesti Europe, ona kršćanska i ona sekularna, našle na suprotnim nepomirljivim stranama. Kršćanstvo se kao dio identiteta Europe poslije 1789. godine susrelo s praktičnim sekularizmom, kao novo konkurirajućem identitetu Europe. Odnosno, cijelim duhovnim i intelektualnim i filozofsko-kulturnim nasljeđem prve velike modernizacije svijeta ili moderne, oslonjenim na svjetla razuma i iskustvo te stavljanjem transcendentne čistorazumske ideje Boga u kontekst agnostičkih, ateističkih ideja i shvaćanja, a s naglaskom na moć i svjetlo razuma. Nakon 1789., odnos *vjere i razuma* dobiva novu sliku ili dimenziju u korist razuma, premda je razumska strana kasnije završavala u različitim tipovima iracionalizma, poglavito u XX. stoljeću. Glede odnosa sekularizacije i prosvjetiteljstva, s jedne strane, i kršćanstva s druge, Rita Anna Tüpper kaže: "Sekularizacija i prosvjetiteljstvo samo su u prvom planu ograničili kršćanstvo; pri dubljem promatranju - na to, kako se čini, upućuju misli današnjeg pape Benedikta XVI. - ti su pokreti, međutim, doveli do toga da religiozna srž tim jasnije stupi u prvi plan što je određenije vjeri pokazivano gdje joj je mjesto. S druge strane, razum i znanje što ga razum smatra svojim, moraju dopustiti da ih vjera i njezina čuvajuća snaga naočigled prijetjećeg neuvažavanja čovjeka i slobode, (primjerice biotehnologijom, pomoći u umiranju i istraživanjem mozga) pouči o njihovoj ograničenosti" (Tüpper, R. A.: *O spasenju razuma. Smisao sekularizacije i potencijal vjere*). Prva moderna nije samo iznjedrila umjereni, nego i sekularni fundamentalizam koji je kasnije poticao različite religijske fundamentalizme.

Polemike među predstavnicima dviju suprotstavljenih europskih tradicija, kršćanske i sekularne otvorene u 18. stoljeću, ne stišavaju se do danas. Taj žar plamti jednakom snagom. Ta se polemika, s pozicija različitih ontoloških koncepcija, s nastavkom druge modernizacije produbljuje i ne vidi joj se kraja. Iz te polemike dvaju suprotstavljenih tabora vidi se povijest Europe kao povijest kršćanstva i povijest sekularne Europe, gdje se novom sekularizacijom u doba druge moderne baština kršćanstva nastoji dovesti u pitanje. Ivan Pavao II. je na jednome mjestu izrazio zabrinutost glede očuvanja kršćanske baštine Europe: "Papa Ivan Pavao II. duboko je zabrinut za duhovno-moralnu budućnost Europe. Za vrijeme audijencije za političare iz različitih zemalja koji sudjeluju na 3. međunarodnom forumu 'Fondazione Alcide De Gasperi' u rimskom parlamentu, Papa je rekao kako je njegova najveća briga za Europu da taj kontinent sačuva svoju kršćansku baštinu te da je učini plodonosnom. Pa ako je danas sve više i više sekularizirana, korijeni su Europe još uvijek kršćanski. Na žalost je sekularizacija u 18. st. vodila prema 'agnostičkom i ateističkom laicizmu' koja je Boga i naravno pravo tjerala iz društvenih okvira, a religiju je htjela svesti na puku privatnu stvar" (Papa zabrinut za duhovnu budućnost Europe, IKA: 2002.).

Dijagnosticirajući postojanje dviju tradicija, kršćanske i sekularne Europe, iz kojih se mogu izvoditi različiti identiteti, aktualni papa Joseph Ratzinger zapravo govori o mogućnosti dijaloga, a nikakvog isključivanja.⁶ Prema tome, kao jedina mogućnost nadaje se dijalog kao nada i razumijevanje razlika unatoč različitim ontološkim koncepcijama. A sve radi otklona razorne snage tinjajućih fundamentalizama. Naravno, kako onog sekularnog, tako i onih religijskih fundamentalizama.

U već spomenutoj polemici do izražaja dolaze stavovi o dekristijanizaciji Europe. Potonji izražavaju zabrinutost za duhovnu dimenziju posljedica projekta modernizacije

⁶ Usp. Joseph Ratzinger, (2005): *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, Split: Verbum.

i rizike koji dovode u pitanje kršćanske vrijednosti, bit i smisao religioznog i duhovnog života. Jedan od tih rizika, pod utjecajem materijalizma i konzumerističke kulture, gubitak je i potiskivanje kršćanskih sadržaja u zapadnim društvima. Na to se više teško može utjecati i samo se može zabrinuto apelirati. Kao što se to često čini unutar religijskih i teoloških krugova.

Polemike o, primjerice, dekristijanizaciji Europe potaknute su i neuspjelim pokušajima donošenja već sada propalog i u izvornom smislu sekularnog Ustava Europe. Kao radikalni nastavak druge političke modernizacije, još više je potencirao polemiku sekularista i kršćana u Europi, koji su u ovom projektu prepoznali ugrozu kršćanskoga identiteta Europe i njezino, kako se kaže, odustajanje od sebe same. Oni drugi koje možemo nazvati liberalima i naprednjacima kritizirat će stavove religijskih skupina o kršćanstvu kao religiji koja je isključivo utjecala na povijest Europe. Na tragu religijskog pluralizma kazat će kako su judaizam i islam također participirali u konstrukciji identiteta Europe. Baš taj religijski pluralizam u modernoj Europi služi im kao iskustveni dokaz odustajanja od monopolističke uloge kršćanstva u Ustavu Europe.

Zabrinutost za identitet Europe vidljiva je u jačanju uloge islama kao konkurirajuće religije na globalnoj i makroregionalno-europskoj razini, pristiglog u prtljazi s imigracijom iz islamskih zemalja, koja se više ne može zaniijekati kao empirijska činjenica. Glede pitanja identiteta Europe, čini se, postoji dvojba o njegovoj arhitekttonici. On je na raskrižju s temeljnim pitanjem: ili će ostati autentičan ili će se globalizirati. Prema tome, i iz pera teologa može se iščitati pitanje: "Dakle, kad je u pitanju identitet Europe, europski kršćanin stoji pred dvije mogućnosti s kojima mora računati i koje ne može isključiti: Europa može kao samostalna i posebna kulturna stvarnost nestati u moru izranjajuće svjetske civilizacije ili može kao takva ostati i u budućnosti" (Tanjić, Ž., Glas Koncila: 2006). Pitanje o identitetu može biti upravljeno svakome, pa bio on i identitet Europe. Je li kao takav statičan ili je dinamičan? Budući da svijet ide tragom napretka sa svim rizicima, i identitet se mijenja ili se uklapa u nove cjeline funkcionirajući tako u novim okolnostima kao

prilagođeni, ali nikako i nestali identitet. Riječ je o sposobnosti adaptacije identiteta na izazove modernizacije ovoga svijeta. Bude li snažan, on će se kao struktura održati. Ne bude li imao moć, rastočit će se i u konačnici preobličiti u nešto drugo. No, vratimo se Ustavu EU-a! Što se kršćanskih korijena Europe kao dijela njezina identiteta tiče, u nacrtu Ustava se odustalo od toga. U preambuli se ne zbori o kršćanskom, nego prije svega o humanističkom naslijeđu Europe. U izvorniku piše: "Nadahnuti kulturnim, vjerskim i humanističkim naslijeđem Europe, iz kojih su se razvile opće vrijednosti nepovredivih i neotuđivih prava ljudske osobe, sloboda, demokracija, jednakost i vladavina prava..." (*Ustav Europe*, 2006:29). Neuvrštavanje kršćanske baštine u Ustav EU-a izazvalo je različite euroskeptične reakcije među kršćanskim religijskim skupinama i teolozima.

3.1. EU kao produkt druge modernizacije ili globalizacije i skepse religijski orijentiranih osoba i skupina

Kao akteri euroskepticizma pojavljuju se osobe i društvene skupine s religijskim orijentacijama. U kontekstu potonjih izražavaju se različite skepse glede Europske Unije kao projekta druge moderne i uratka globalizacije, koja predstavlja izazov kršćanstvu i Crkvi.⁷ Europske integracije treba sagledavati kao nastavak druge modernizacije svijeta, čiji je produkt globalizacija kao integriranje svijeta u različitim područjima života te globalizam kao ekonomsko povezivanje i stvaranje svjetskog tržišta na *neoliberalnim načelima*. Na Europsku Uniju može se gledati kao na: a) veliko tržište ili supermarket, b) tip ciljne racionalnosti objektivirane u bruxelleskoj birokraciji ili pak kao pokušaj uspostavljanja i c) novog tipa kozmopolitizma. EU kao projekt druge modernizacije predstavlja izazov bilo sekularnim, laičkim i religijskim, teološkim krugovima u Europi.

⁷ Na tu temu vidjeti studiju: Tomašević, Luka (2007): *Crkva pred izazovom globalizacije. Vrednovanje i kršćansko propitivanje*, Zagreb: Filozofska istraživanja.

Modernizacija, sekularizacija i globalizacija nošene znanošću i novim informatičkim tehnologijama uvelike relativiziraju transcendentalne vrijednosti religijskih i duhovnih sadržaja, s naglaskom na racionalnost. To je realnost s kojom se susreću različite društvene skupine koje svaka iz svojeg filozofskog, političkog, religijskog i teološkog motrišta, reagiraju kao akter kritičkog otpora takvom oblikovanju europskog i globalnog društva.

Pod pojmom aktera u sociologiji podrazumijeva se tip organiziranog društvenog djelovanja orijentiranog prema određenim skupnim i širim društvenim ciljevima. Ako se religijske skupine pojavljuju kao akteri euroskepticizma, to je radi toga što euroskepticizam nije pojava čiji bi akteri bili isključivo odsječak deklariranog i dominantnog sekularnog društva. Aktera ima među religijski deklariranim društvenim skupinama. To je zbog pluralnoga karaktera društava s priznatim pravom na slobodu vjerskog izražavanja i djelovanja. Pod širim pojmom slobode izražavanja i djelovanja je i sloboda iznošenja euroskeptičnih mišljenja i stavova u religijskim skupinama. U tom kontekstu moguće je podastrijeti skepse glede europskih integracija.

3.1.1. Skepsa prema modernizaciji

Modernizacija, sekularizacija i globalizacija nošene znanošću i novim informatičkim tehnologijama, uvelike relativiziraju vrijednosti religijskih i duhovnih sadržaja s naglaskom na racionalnost. Kao rizik te modernizacije, gledano iz kuta sociologije religije, prepoznaje se ispražnjenost duhovnih sadržaja koji se nastoje supstituirati kulturom potrošnje ili konzumerizma. Duhovna praznina ili ispražnjenost mora biti nadomještena produktima materijalističke civilizacije. Ta se skepsa prije svega odnosi na promjene u načinu života i vrijednostima zbog modernizacije i radikalne sekularizacije.

3.1.2. Skepsa prema kulturi propasti smisla postojanja

Ta skepsa odbacuje potkopavanje ideje smisla postojanja kao uratka kasnomoderne kulture. Prema tome "Kasnomoderna kultura, prema stanovitom načinu na koji je doživljava i tumači sve veći broj njezinih sudionika, počela je potkopavati samu ideju 'smisla', jer bi tradicije lako mogle postati samo još jedan potrošačev izbor, a carstvo se pojedinačnoga širi na sve veći broj područja društvenog života" (Raeper, Smith, 2001: 278).

3.1.3. Skepsa prema radikalnoj sekularizaciji

Odnosi se na nastavak radikalne sekularizacije i relativizacije političke participacije uloge vjernika u javnom životu europskih društava. Nastavak radikalne sekularizacije ili pojava sekularnog fundamentalizma dobiva svoj logičan odgovor u obliku protestantskog fundamentalizma i katoličkoga integrizma. Pa se onda može govoriti o sudaru sekularnoga i religijskih fundamentalizama. Odnosi se na "pojačanu sekularizaciju Europe i Europske Unije" te nadasve na smanjivanje važnosti uloga religijskih institucija. Odgovor je u pojavi religijskih pokreta u sekularnom okruženju, te jačanju religijskih i drugih fundamentalizama. Manuel Castels kaže: "Vjerski fundamentalizam, kulturni nacionalizam, teritorijalne komune u velikoj mjeri čine obrambene reakcije. Reakcije na tri temeljne prijetnje koje u svim društvima osjeća većina ljudskog roda na kraju tisućljeća. Reakcija na globalizaciju koja poništava autonomiju institucija, organizacija i komunikacijskih sustava u kojima ljudi žive. Reakcija na umrežavanje i fleksibilnost, koje brišu granice članstva i uključivanja, individualiziraju društvene odnose proizvodnje i unose strukturnu nestabilnost rada, prostora i vremena. I reakcija na krizu patrijarhalne obitelji, u korijenima preobrazbe mehanizma izgrađivanja sigurnosti, socijalizacije, spolnosti i, stoga, sustava osobnosti" (Castels, 2002.).

3.1.4. Skepsa prema odustajanju od kršćanskih korijena Europe

Zapravo skepsa prema izostavljanju kršćanske baštine iz Ustava Europe i odustajanju od vlastita identiteta proizvodi jedan tip euroskepticizma koji projektu EU-a prigovara na odustajanju od kršćanskih korijena Europe.

3.1.5. Skepsa prema suvremenoj znanosti

Prepoznatljiva je u otporu prema instrumentalizaciji znanosti u pitanjima života, začeca i smrti, gdje se suvremena znanost, kako neki ističu, "igra novoga Boga".

3.1.6. Skepsa prema sekularnoj državi koja ostaje nemoćna u zaštiti života i smrti

Suverena sekularna država gubi utakmicu u zaštiti života. Evo jednog razmišljanja: "Poražena je, jednako tako, i 'sekularizirana' država koja se odrekla 'svetog prava' da zaštiti život, da bi postala oruđe tobožnjeg općeg interesa, a ponekad se pokazala i nesposobnom zaštititi izvršavanje tih istih zakona koje je dopustila, Europa bi se morala zamisliti nad ovim porazom", napisao je papa Wojtyła (Rimić: 2007).

3.1.7. Skepsa prema novim sekularnim religijama

Odnosi se na pojavu novih sekularnih religija izvedenih iz društva spektakla i zabave, odnosno novih svjetovnih "bogova", zvijezda i kupovnih središta kao novih svjetovnih hramova i okupljališta koji počinju supstituirati duhovnu prazninu, smisao i značenje religijskih institucija.

3.1.8. Skepsa prema kulturi smrti

Odnosi se na sveprisutnu "kulturu smrti" kojoj se nastoji suprotstaviti kultura života.

3.1.9. Skepsa prema relativizaciji obitelji kao temeljnoj društvenoj skupini

Izvore iz odnosa prema obitelji kao temeljnoj društvenoj organizacijskoj jedinici. Ona se također relativizira, niječe i dovodi u pitanje kao arhaični tip društvene organizacije.

3.1.10. Skepsa prema istospolnim brakovima

Odnosi se na pitanja spolnosti i istospolnih brakova koji u pitanje dovode heteroseksualno ustrojenu obitelj.

3.1.11. Skepsa prema materijalističkoj civilizaciji

Proizlazi iz prepoznatljivog ustroja EU-a kao supermarketa i uratka materijalističke i konzumerističke civilizacije, gdje se i ono duhovno uz pomoć marketinga ispražnjuje, ispire ili se pak i to duhovno komercijalizira i iskrivljuje baš kao što je to u slučaju Božića ili Uskrsa. Prema tome: "Kritičari zapadne kulture sve češće tvrde da se ta kultura izruguje i samoj ideji apsolutnih vrijednosti, a povodi se konzumerističkom ideologijom koja traži neposredno samoispunjenje" (Raeper, Smith, 2001: 381).

Ova tipologija skepsâ čiji su nositelji akteri mekog i tvrdog euroskepticizma u religijskim skupinama, izvedena je iz razlike prema onim skepsama čiji su akteri motivirani čisto svjetovnim konceptualnim pitanjima ustrojavanja Europske Unije, a manje zauzeti duhovnim i religijskim pitanjima koja potencira druga modernizacija i europske integracije. Premda je riječ o heterogenim svjetovnim i religijskim skupinama kao akterima euroskepticizma, zajednička im je skepsa prema projektu EU-a zbog toga što se euroskepticizam ne pojavljuje samo kao reakcija na jedno, nego više pitanja glede ustrojavanja EU-a.

3.2. Tipovi euroskepticizma u religijskim skupinama

U religijskim skupinama različitih crkvenih denominacija, poglavito kršćanskih, pojavljuje se *meki i tvrdi euroskepticizam*.

Meki euroskepticizam polazi od kritike ustrojstva EU-a kao globalnog sekularnog društva i dekonstrukcije europskog identiteta. Taj tip euroskepticizma prepoznatljiv je u obrani temelja kršćanstva i njegove primjene u svakodnevnom svjetovnom životu te prihvaćanja integracija pod određenim uvjetima. Među katolicima u Hrvatskoj unutar vrha crkvene hijerarhije prevladava eurooptimizam i preporuka da se valja držati pozitivnih Papinih preporuka o europskim integracijama. No ima tu mekih i tvrdih euroskeptičnih stavova kao i u svakom pluralnom društvu. Kao primjer *mekog euroskepticizma ili eurorealizma* navodim i ovo razmišljanje: "Hrvatska treba prihvatiti europske standarde, ali paziti da sačuva identitet, a ne da ide u Europu pošto-poto" (Vjesnik, 2005.).

Tvrđi euroskepticizam izražava se u jednom tipu integrizma, protestantskog i pravoslavnog fundamentalizma koji se ne mogu pomiriti s EU-om kao novom super-strukturom moći, konstruiranoj na principima sekularizma, sekularnoga humanizma i dekristijanizirane Europe. To se može vidjeti na primjeru grčkih, rumunjskih i bugarskih pravoslavnih skupina koje u integraciji prepoznaju opasnost od gubitka identiteta. Glede protestantskih religijskih skupina u nordijskim zemljama, može se reći kako zastupaju tvrde euroskeptične stavove. Dakle, one koji odbacuju europske integracije. Primjer tvrdih stavova u Nizozemskoj među protestantima je odbacivanje Ustava EU-a.

Najtvrdi euroskeptični stav imaju scijentolozi koji u Europskoj Uniji prepoznaju "četvrti Reich". Prema tome: "Scijentolozi se također otvoreno suprotstavljaju demokraciji i Europskoj Uniji. Europu shvaćaju kao "četvrti Reich", a predstavnici EU-a su nacisti protiv kojih treba ratovati" (Slobodna Dalmacija, 16. prosinca 2007.). Kao primjer tvrdog euroskepticizma među poljskim katolicima navodi se poljski katolički *Radio Marya*. Utemeljen je 1991. godine na čelu s Tadeusom Rydzykom. U emisijama, koje, prema nekim izvorima, sluša oko "dva milijuna slušatelja", zastupa konzervativne protueuropske, ksenofobične i antisemitske stavove. Postaja je zauzela kritičku poziciju uoči ulaska Poljske u Europsku Uniju. Govori protiv nevjernika unutar EU-a. Pa se

na jednome mjestu kaže: EU, to znači pedofilija, homoseksualni brakovi, eutanazija i pobačaj” (Czarnecka, M., 2002.).

Primjer *tvrdog euroskeptičnog stava među katolicima u Hrvatskoj* mogao bi biti ovaj: “U potpunosti podržavam stajališta kardinala Bozanića, no smatram da ne smijemo srljati u EU sve dok ne budemo znali s kim i u kakvu Europu idemo. Ne smijemo zaboraviti da nas je Europa 1991. godine gađala tvrdim komadom kruha starim 50 godina. Hrvatska je posljednja katolička zemlja prema istoku i kao takva jest Europa, a Crkva mora zastupati osjećaje svog naroda. Tvrdim da je Europa zaboravila Boga i želi ga istjerati iz svoga Ustava stvarajući politički sustav koji ne želi čuti za svoje korijene, što je za nas neprihvatljivo” (Novi list, 29. ožujka 2005.). Ili pak stav o onima udruženim u Uniju, tj. “udruženi u Uniju, Pilati današnjice peru ruke na prljavim presudama rulje i Juda” (Novi list, 29. ožujka 2005.). Tvrdim euroskeptičnim stavovima treba dometnuti i ovaj: “Hrvatima katolicima Europska Unija se ne nudi kao mesijanska zemlja koja samo štiti svoju sebičnu ekonomiju, ima korijene u bezboštvu, a u Ustavu se ne smije spomenuti ime Isusovo” (Hina, 25. prosinca 2007.). Raznolikosti stavova unutar Katoličke crkve u Hrvatskoj glede integracija polaze od teze o “jedinstvu vjere” i razlikama glede percepcije i tumačenja svjetovnih pitanja. Među te razlike svakako spadaju meki i tvrdi euroskeptični stavovi.

ZAKLJUČAK

Euroskepticizam je jedan od fenomena suvremenog svijeta. Predstavlja tip skepse prema europskim integracijama. Rasprostranjen je diljem Europe. Postao je legitimnim dijelom demokratske političke kulture u društvima u kojima se poštuju pluralizam, dijalog i tolerancija. To se ne bi moglo kazati za većinu društava u tranziciji, koja su stari dogmatizam zamijenili novim. Kao fenomen suvremenog svijeta, euroskepticizam je postao predmet politoloških i socioloških istraživanja. Doduše, valja reći da i ne postoji opsežna literatura na tu temu. Ima dosta pojedinačnih tekstova, a nedostaju integralne studije i

prijevodi.⁸ Što se znanstvenih radova na temu euroskepticizma u Hrvatskoj tiče, ne možemo se pohvaliti nekakvom produkcijom. Tek jedan rad na tu temu ima znanstvene atribute.⁹

Do sada je u Hrvatskoj u organizaciji Centra za politološka istraživanja održan i prvi međunarodni znanstveni skup o euroskepticizmu¹⁰ koji bi tijekom 2008. godine na engleskom jeziku trebao iznijediti zbornik istoimenog naslova.

Radova na temu euroskepticizma u religijskim skupinama nema dovoljno. Ovaj je rad pokušaj promišljanja o toj temi. U radu se polazi od pojmovnog određenja, tipologije i aktera euroskepticizma. Zatim se nastoje razlikovati akteri euroskepticizma iz sekularnoga i religijskoga kruga, jer su motivi i ciljevi njihova djelovanja različiti, ali im je okvir ili predmet isti. To je kritika europskih integracija. U središtu promatranja je odnos kršćanstva, Europe i identiteta. Polazi se od teze o postojanju dviju međusobno suprotstavljenih tradicija koje determiniraju identitet Europe. One sekularne i one kršćanske. Te su dvije tradicije u polemici od 18. stoljeća do danas. Sekularnost shvaćam kao dio prve moderne i modernizacije svijeta, a Europsku uniju kao projekt druge modernizacije ili globalizacije. Nastavak modernizacije, sekularizacije, izostavljanje kršćanske baštine iz Ustava EU-a, dekristijanizacija Europe, ispražnjena duhovnost koja se nadomješta uradcima materijalističke kulture proizvode niz skepsa u međureligijskim skupinama koje sam podastro u ovom radu.

⁸ Jedina prevedena studija na hrvatskom jeziku je ona koju je objavio Centar za politološka istraživanja (2007.): *Euroskepticizam*. Stranačka politika, nacionalni identitet i europske integracije, Zagreb. Ujedno valja skrenuti pozornost na jednu od najvećih baza podataka na temu euroskepticizma, koja se nalazi na adresi www.cpi.hr. Prema tomu vidjeti topics "euroskepticizam".

⁹ Štulhofer, Aleksandar: *Euroskepticizam u Hrvatskoj: S onu stranu racionalnosti*, http://www.fes.hr/E-books/pdf/Pridruzivanje%20hrvatske%20EU_4_svezak/06.pdf.

¹⁰ Skup *Euroskepticizam i europske integracije*, održan 12. i 13. travnja 2007. u Zagrebu.

Na kraju teksta pokušao sam primijeniti opće prihvaćenu tipologiju euroskepticizma autora Taggarta i Szczrebiaka u mikrosociološko područje religijskih skupina. Pokazalo se da unutar pluralističkih društava među različitim religijskim skupinama postoji pluralizam i izražavanje mekih i tvrdih euroskeptičnih stavova.

Na kraju valja reći da euroskepticizam nije fenomen od kojeg treba okretati glavu, niti se društva mogu praviti kao da ga uopće nema. Društvenim je znanostima zadaća reflektirati pojave i predmete suvremenog svijeta, dok društveni znanstvenici moraju ulaziti u nedovoljno istražene teme. Oni koji vide dalje i dublje, moraju biti spremni da preuzmu rizike znanstvenog posla i gledati malo iznad (dnevno) političkoga, kojemu mora biti nadređen objektivni znanstveni diskurs.

Euroscepticism in religious groups

Summary

The paper starts with the analysis of the euroscepticism, as phenomena of contemporary society and legitimate segment of political opinion in open and plural societies of developed democracies. Even though there are different forms and types of euroscepticism all over the Europe, euroscepticism is basically a reaction on the process of euro-integration and on different conflicts in the field of democracy, organization and governance, sovereignty and identity. The main focus of the paper is the analysis of the euroscepticism in religious groups, which emerges as a sort of reaction on modernization of the world and European Union as a product of that modernization. Further more religious euroscepticism is a reaction on secularization and EU's constitutional determinants that exclude Christianity out from integral elements of Europe and European identity. Therefore, the paper identifies numerous of skeptic attitudes towards European Union and different aspects of euro-integrations, in particular those that are

challenging for Christianity and the Church. The last part of the paper analyses different types of euroscepticism – soft and hard in micro-sociological level of religious groups.

Bibliografija:

- Akvinski, T., (2005), *Država*, Zagreb: Globus.
- Burke, E. (1999): *Razmišljanja o francuskoj revoluciji*, Zagreb: Politička kultura.
- Castels, M. (2002): *Moć identiteta*, Zagreb: Golden marketing.
- Czarnecka, M. (2002): *AFP. Ein polnischer Radiosender macht Front gegen die EU*.
- De Tocqueville, A. (1994): *Stari režim i revolucija*, Zagreb: Politička kultura.
- Franzen, A. (1988): *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Grbac, J., Turčinović, J. (prir.) (2003): *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, Zbornik radova znanstvenog simpozija, Pazin: Teologija u Rijeci.
- Raeper W., Smith L. (2001): *Kratka povijest ideja. Filozofija i religija u prošlosti i danas*, Zagreb: Mozaik knjiga.
- Ratzinger, J. (2005): *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, Split: Verbum.
- Taggart, P., Szczerbiak, A. (2001): *Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the Candidate States of Central and Eastern Europe*, Sussex European Institute.
- Tomašević, L. (2007): *Crkva pred izazovom globalizacije. Vrednovanje i kršćansko propitivanje*, Zagreb: Filozofska istraživanja.
- Ugovor o Ustavu za Europu (Ustav Europe)*, Zagreb – Split: Adris HAZU, 2006.

Članci u novinama:

- Rimić, R.: *Na rubovima Međunarodnog simpozija o ateizmu i sekularizaciji u europskim društvima. Europsko zakonodavstvo - odraz sekularizacije*, Glas koncila, broj 9 (1706), 4. ožujka 2007.

Tanjić, Ž. (2006): *Karl Rahner o budućnosti Europe*, Glas Koncila, broj 31 (1675), 30. srpnja 2006.

Slobodna Dalmacija, 16. prosinca 2007. str. 19.

Novi list, 29. ožujka 2005.

Hina, 25. prosinca 2007.

The Times, 30. lipnja 1986., 9/1.

Internetski izvori:

Euroscepticism at All Experts,

URL=<http://en.allexperts.com/e/e/eu/euroscepticism.htm>
(5. siječnja 2008.).

Papa zabrinut za duhovnu budućnost Europe, 2002.,
Informativna katolička agencija URL=<http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=47870> (5. siječnja 2008.).

Tüpper, R. A.: *O spasenju razuma. Smisao sekularizacije i potencijal vjere*.

URL=http://dkd-org.hr/web/analize/za_web/05_Tuepper1.htm
(5. siječnja 2008.).

Vollaard, H.: *Protestantism and Euro-scepticism in the Netherland* URL=<http://www.informaworld.com/smmp/content> (4. siječnja 2008.).

URL=<http://www.bnp.org.uk/eurorealist/erinternational.php>
(16. ožujka 2007.).